

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Актуальність дослідження. У сучасних соціально-економічних умовах становлення Української держави особливого значення набуває проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів, особлива увага приділяється реформуванню освіти. Глибоке розуміння сутності педагогічних явищ і процесів, творчий погляд і розв'язання педагогічних завдань неможливі без оволодіння майбутніми педагогами вміннями й навичками дослідницької діяльності. Одним із важливих завдань підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів в формування творчої особистості, здатної досліджувати, застосовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу, змінювати традиційні підходи до процесу навчання на більш ефективні; розвиток здібностей до самовдосконалення та саморегуляції засвоєння нових знань і підвищення ефективності навчання.

Необхідність забезпечення високого рівня наукової підготовки є характерною ознакою сьогодення в усіх сферах педагогічної діяльності. Для забезпечення безперешкодного виходу майбутніх вихователів ДНЗ на ринок праці необхідно постійно підвищувати його конкурентоспроможність. На нашу думку, це можна досягти шляхом розвитку інтелектуальних здібностей студентів, спрямування їхніх зусиль на інноваційне перетворення та гуманізацію навчально-виховного процесу.

Науковим основам підготовки педагога і формуванню його особистості присвячено дослідження Ю.Бабанського (дидактична підготовка), С. Єлканова (професійне самовиховання), Н. Кузьміної, О.Мороза, Л. Спіріна (професійна діяльність), Н. Амеліної, А. Момота, Н.Яковлевої (науково-дослідницька та навчально-дослідницька діяльність). Проблемі формування активної пізнавальної діяльності, що є основою розвитку й вдосконалення різноманітних аспектів дослідницьких умінь студентів, приділяють увагу в своїх працях такі автори, як: В. Астахова, І. Бендера, А. Дьомін, П. Лузан, Н.

Ничкало, П. Олійник, О.Пехота, В. Рябець, С. Сисоєва, М Солдатенко та ін.

Проблема пізнавальної діяльності та професійної підготовки педагога до дослідницької діяльності розглядалася в працях О. Абдулліної, В. Бондаря, Л. Виготського, П. Гальперіна, І. Зязюна, А. Ліненко, С. Мартиненко, Л. Пуховської, О. Савченко, С. Сисиєвої, Г. Тарасенко, Л.Хомич, Л. Хоружої, П. Щербаня, І. Шапошнікової та ін.; підготовка до дослідницької діяльності вихователів ДНЗ порушується у дослідженнях Л. Артемової, А. Богуш, І. Беха, В. Білоусової, О. Гриви, О. Запорожця, Б. Кобзаря, І. Кона, О. Кононко, Г. Майбороди, В. Мухіної, В. Оржеховської, С. Рубінштейна, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, О. Ярмоленко. Над розробленням ефективних методів і форм підвищення пізнавальної творчої активності студентів працюють учені-педагоги Г. Артемчук, А. Вербицький, С. Заскалета, М. Князян, В. Ковальчук, Є. Спіцин та інші дослідники.

Ми вважаємо, що цьому питанню в дошкільній освіті приділяється недостатньо уваги, а наукова підготовка вихователя є необхідною як в дослідницькій діяльності, так і в практичній роботі. Вона потребує вмінь визначати мету і конкретні завдання навчально-виховної діяльності для подальшого особистісно-професійного зростання компетентного педагога-дослідника, самостійно здобувати знання, що відповідають ринку праці.

Як засвідчив проведений аналіз, питання формування дослідницьких умінь у студентів - майбутніх вихователів ДНЗ - у вітчизняній науці не знайшло належного науково-теоретичного та практичного визначення, відповідного методичного забезпечення. Це зумовлено недостатньою обґрунтованістю концептуальних завдань здійснення формування дослідницьких умінь студентів, недостатністю вивчення перспективного педагогічного досвіду.

З огляду на зазначене, **метою** статті є висвітлення проблеми формування дослідницьких умінь у студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Для формування дослідницьких умінь у майбутніх вихователів

дошкільних навчальних закладів вважаємо за необхідне розкрити сутність і зміст базових понять «вміння», «дослідницькі вміння», «формування дослідницьких вмінь». Як зазначено в психологічному словнику, «вміння - це використання суб'єктом наявних знань і навичок для вибору та здійснення прийомів дії відповідно до поставленої мети. Сутністю умінь як психічного новоутворення є готовність до продуктивного виконання значною мірою нових завдань» [7, с. 196].

Поняття «*дослідницькі вміння*» тлумачиться нами, з одного боку, як властивість особистості, яка характеризує його здатність до пошуково-перетворюючої діяльності в освітньому процесі, а з іншого, як його здатність здобувати нові знання, уміння і навички, які сприяють його професійному розвитку і саморозвитку.

Серед провідних мотивів, які відображають спрямованість педагога на дослідницьку діяльність, ми виділяємо допитливість та інтерес до вирішення педагогічної проблеми. Серед особистісних якостей, які сприяють його успішній дослідницькій діяльності, працелюбність, готовність до інтелектуального ризику, цілеспрямованість і наполегливість.

Формування дослідницьких умінь майбутнього вихователя ДНЗ є соціально-значущими орієнтирами його діяльності, вони є властивістю особистості й умовою набуття нових знань, формування умінь і навичок. Професійна компетентність вихователя ДНЗ полягає саме в сформованих дослідницьких вміннях, а саме: вільно орієнтуватися у стрімкому потоці наукової інформації, володіти комп'ютерною технікою і інформаційними технологіями для навчально-виховного процесу, які б стали досконалою потребою для створення необхідного освітнього простору кожному вихованцю, щоб розкрити його особистісний потенціал шляхом індивідуальної та навчально-пізнавальної творчої діяльності під час занять. Вихователь є педагогом-дослідником, особистим прикладом для майбутнього покоління. Завдяки спілкуванню з дітьми дошкільного віку він виховує їх не тільки словом, а й всіма якостями своєї особистості. Внесення елементу

дослідницької діяльності в навчальні заняття сприяє вихованню активності, ініціативності, допитливості, розвиває мислення, заохочує потребу в самостійних наукових пошуках. Для того, щоб глибоко самопізнати власні потенції, особистісні якості людина повинна включатися в ситуації, які вимагають серйозні зусилля, подолати саму себе, надати своєму життю певного смислу. Таким чином, ціннісна орієнтація є засобом залучення майбутнього вихователя дошкільних навчальних закладів до загального, пов'язаним з формуванням дослідницьких умінь, його прихильностей до певних ідеалів, професійної мотивації, озброєння певними знаннями, уміннями, навичками організації дослідницького пошуку. Педагог, який формує особистість, має пам'ятати, що вона в процесі виховання має стати людиною-творцем свого буття, адже саме вони є джерелом і запорукою життєтворчої діяльності особистості.

В. Базелюк, характеризуючи дослідницькі вміння, визначав їх як «здатність усвідомлено здійснювати дії з пошуку, відбору, переробки, аналізу, створення, проектування й підготовки результатів пізнавальної діяльності, спрямованої на виявлення (створення, відкриття) об'єктивних закономірностей управління функціонуванням і розвитком загальноосвітнього навчального закладу» [2, с. 6]. Для підвищення якості освіти є можливим упровадження прогресивних освітніх технологій та вивчення рівня функціонування й розвитку педагогічних систем на основі об'єктивної, достовірної, науково-обґрунтованої інформації, тому оволодіння технологіями пошуково-творчої роботи, формування у майбутніх вихователів ДИМ дослідницьких умінь стало потребою і вимогою компетентного фахівця.

Класифікацію дослідницьких умінь майбутніх вихователів ДНЗ подаємо на рисунку 1.

Дослідницькі вміння			
<i>Рефлексивні</i>	<i>Пошукові</i>	<i>Комунікативні</i>	<i>Презентаційні</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Осмислення завдань, для розв'язання яких бракує знань; – Уміння відповідати на запитання: «Чому треба навчитися для розв'язання поставленої проблеми?» 	<ul style="list-style-type: none"> – вміння самотійно генерувати ідеї (знаходити відповідний спосіб дій, залучати знання з різних галузей знань); – самотійний пошук інформації, якої не вистачає в інформаційному полі і формулювання запитання до експерта для отримання необхідної інформації; – вміння знаходити декілька варіантів розв'язання проблеми; – висунення власної гіпотези; – встановлення причинно-наслідкових зв'язків 	<ul style="list-style-type: none"> – вміння вступати в діалог із метою отримання необхідної інформації; – ведення дискусії: доступне формулювання власної думки, аргументоване її доведення; – відстоювання власної точки зору; – вміння домовлятися та знаходити компроміс; – бесіда, інтерв'ювання, усне опитування; – керування тембром та інтонацією голосу 	<ul style="list-style-type: none"> – навички монологічного мовлення; – артистичні вміння; – психологічна витримка під час публічного виступу – застосування різних засобів наочності (в т.ч. ІКТ); – готовність відповідати на незаплановані та несподівані запитання

Рис.1. Характеристика дослідницьких умінь майбутніх вихователів ДНЗ

Як бачимо з рисунку, для формування дослідницьких умінь у майбутніх вихователів ДНЗ необхідно розвивати здатність самотійно генерувати ідеї (визначати нову інформацію; залучати знання з різних галузей знань); самотійний пошук інформації; вміння знаходити декілька варіантів розв'язання проблеми; вступати у діалог із метою отримання необхідної інформації; артистичні вміння; психологічна витримка під час публічного виступу; застосування різних засобів наочності (в т.ч. ІКТ), готовність відповідати на незаплановані та несподівані запитання тощо.

В. Литовченко конкретизувала також дослідницькі вміння, які, на її думку, є «сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок особистості, поглядів і переконань, які визначають готовність студента до творчого пошукового вирішення пізнавальних задач» [4, с. 197]. Вона поділяє дослідницькі вміння на такі групи: - операційні дослідницькі вміння, до яких

відносять розумові прийоми і операції, що використовуються в дослідницькій діяльності: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування і узагальнення, висунення гіпотези, співставлення; - організаційні дослідницькі вміння, які включають застосування прийомів організації в науково-дослідній діяльності, планування дослідної роботи, проведення самоаналізу, регуляцію власних дій у процесі дослідницької діяльності; - практичні дослідницькі вміння, які охоплюють опрацювання літературних джерел, проведення експериментальних досліджень, спостереження фактів, подій та оброблення даних спостережень, упровадження результатів у практичну діяльність; - комунікативні дослідницькі вміння, що передбачають застосування прийомів співробітництва в процесі дослідницької діяльності, для здійснення взаємодопомоги, взаємоконтролю.

Як зазначає С. Мартиненко, «сучасне розуміння сутності педагогічних явищ і процесів, творчий підхід до розв'язання неординарних педагогічних завдань неможливі без свідомого оволодіння методами наукового пізнання, опанування методологією і логікою дослідного пошуку, вміння прогнозувати його наслідки, тому одним із важливих завдань підготовки педагогічних кадрів є виховання творчої особистості, здатної вести теоретичні та експериментальні дослідження, яка вміє використовувати досягнення науково-технічного прогресу» [5, с. 6].

Погоджуємося з думкою А. Карлащук, яка справедливо зауважує, що «формування в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дослідницьких умінь до самостійної навчально-дослідницької діяльності стає необхідним для вирішення сучасних суперечностей між вимогами навчально-дослідницької діяльності і наявним рівнем готовності студентів до самостійної дослідницької діяльності; між потенційними можливостями творчої підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах та їх недостатньою реалізацією; між необхідністю підвищення рівня готовності до навчально-дослідницької діяльності майбутніх вихователів і відсутністю науково обґрунтованої системи їх підготовки; між швидкими темпами

накопичення науково-педагогічних знань й обмеженими можливостями їх засвоєння майбутнім педагогам; між вимогами до педагогів щодо дослідницької діяльності і внутрішніми мотивами особистості студентів, їх потребами та особливостями» [3, с. 19].

Таким чином, спираючись на огляд наукової літератури, аналіз сучасної освітньої практики з підвищення компетентності вихователів ДНЗ та існуючих тенденцій її розвитку ми можемо стверджувати про наявність об'єктивного протиріччя між необхідністю формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів обов'язкової складової їх функціональної компетентності - дослідницької та відсутністю дієвої системи підготовки до її здійснення у вищих навчальних закладах педагогічної освіти. Оволодіння системою дослідницьких умінь створює основу для діяльності вихователя і сприяє особливим умінням, які дозволяють їх носієві систематизувати, аналізувати, проектувати та самостійно шукати істину. Для проведення кваліфікованих досліджень потрібні спеціалісти з відповідною підготовкою, тому поліпшення підготовки майбутніх вихователів до педагогічної дослідницької роботи передбачає навчання студентів педагогічних навчальних закладів формуванню дослідницьких умінь щодо проблем навчання і виховання дітей.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що на сучасному етапі існують чинники, що сприяють формуванню дослідницької діяльності студентів, а саме: особистісно орієнтований підхід до навчання; орієнтація на продуктивне досягнення результату; проблемне навчання як інструмент розвитку досвіду творчої діяльності; знання експериментальних методів; логіки і структури вивчення індивідуальних особливостей дітей; педагогічного досвіду; основних принципів педагогічного дослідження; основ систематичного оброблення отриманих результатів і формування висновків; оптимальне поєднання логічних та евристичних методів вирішення завдань; креативна організація навчального процесу, максимальне насичення його творчими ситуаціями; створення ситуації

спільної пошукової діяльності; деталізація навчального процесу; створення психологічної атмосфери, оптимальних умов для творчої діяльності.

Дослідницькі вміння вихователів ДНЗ реалізуються в практичній діяльності, тому що практичні вміння педагога є формою функціонування його теоретичних знань, а творчий процес сприяє внутрішньому руху і саморуху суб'єктів творчої взаємодії і розвитку якостей особистості, що забезпечують успіх у творчій діяльності; вони є складовою частиною готовності вихователя педагогічної дослідницької діяльності. За таких умов формування дослідницьких умінь майбутнього вихователя ДНЗ, ми розглядаємо як процес створення сприятливих умов для професійної підготовки фахівця, забезпечує розвиток особистісних якостей та професійних умінь, які сприяють педагогічній пошуково-перетворюючій діяльності, результатом якої є подальший професійний розвиток та саморозвиток педагога як дослідника.

Формуванню дослідницьких умінь у студентів ВНЗ сприяє забезпечення дотримання певних принципів організації навчального процесу; усвідомлення професійної та особистісної значущості оволодіння дослідницькими вміннями; розвиток пізнавальної потреби і пізнавального інтересу; прищеплювання інтересу до досліджуваного об'єкта; обґрунтування власних думок і бачення досліджуваної проблеми; систематичне здійснення принципу індивідуалізації в навчанні; застосування технічних і наочних засобів навчання; впровадження в практику роботи й систематичне використання комп'ютерних технологій; розроблення творчих завдань; включення їх у дослідницьку діяльність та самостійний пошук джерел інформації; поєднання дидактично й методично обґрунтованих методів, що сприяють розвитку пізнавальної діяльності й творчих здібностей студентів; накопичення досвіду вивчення та аналізу наукової, методичної, нормативної літератури; проведення експериментальної роботи під час підготовки рефератів, курсових і дипломних проектів; виконання самостійних робіт з елементами творчого

пошуку; дослідження, пов'язані з навчальною та виробничою практикою; виконання індивідуальних завдань, вивчення досвіду роботи працівників; написання індивідуально-дослідницької роботи.

Вивчення стану сформованості дослідницьких умінь студентів ОКР «бакалавр» спеціальності «Дошкільна освіта» Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка підтвердило актуальність і доцільність обраної проблеми дослідження. Аналіз результатів анкетування респондентів засвідчив, що значна їх кількість (114 осіб) зацікавлені у формуванні дослідницьких умінь, їм подобаються заняття пошукового характеру (83,4 %); студентів захоплюють дослідницькі завдання (84,1%), завдання на пояснення й доказ досліджуваних явищ (86,3%); метою навчання у ВНЗ вони вважають не репродуктивне засвоєння знань, а розвиток творчих здібностей (94,1%).

Окрім того, у результаті дослідження нами виявлено зростання зацікавленості студентів дослідницькою роботою. Результати анкетування щодо визначення зацікавленості дослідницькою роботою подаємо в таблиці 1. Як бачимо з таблиці 1, зацікавленість студентів - майбутніх вихователів ДНЗ із кожним курсом зростає, і вже на четвертому курсі після проходження навчальної та виробничої практики, підготовки та захисту бакалаврських робіт становить більше 67,2 % опитаних.

Таблиця 1. Зацікавленість студентів ОКР «бакалавр» дослідницькою роботою

Курс	Усього респондентів (осіб)	Так		Ні		Не можу відповісти	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	30	7	15,2	15	40,0	8	26,7
II	20	3	17,7	7	27,9	10	25,6
III	20	10	20,0	5	22	5	25,0
IV	42	22	47,1	5	10,1	5	22,7
Всього	114	54	100	32	100	28	100

Анкетне опитування студентів засвідчило, що значна кількість студентів (76% з 114 респондентів) недостатньо обізнані з формуванням дослідницьких умінь, підготовка студентів гальмується низьким рівнем готовності викладачів до означеного виду діяльності. Нами встановлено, що лише п'ята частина студентів-випускників ОКР «бакалавр» спеціальності «Дошкільна освіта» вважають свій рівень достатнім. Це ті випускники, які систематично протягом навчання у вищому навчальному закладі працювали над творчими роботами, брали участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах; зарекомендували себе як активні та творчі особистості. Результати емпіричного дослідження довели, що існує: суперечність між розумінням студентами необхідності володіння дослідницькими вміннями і низьким рівнем їх сформованості.

Формуванню дослідницьких умінь студентів сприяє проведення навчальних занять у формі семінарів - практикумів, диспутів, ділових ігор, конференцій, «круглих столів», екскурсій, пошуковою самостійною роботою, навчально-дослідницькою роботою, за допомогою яких у НИХ формуються вміння творчо мислити, відстоювати власну думку, почуття відповідальності за виконувану роботу та задоволення від її результатів, самостійність і здатність швидко приймати правильні рішення, а також сприяють проблемно-пошукові методи.

Ефективні методи і форми організації навчання щодо формування дослідницьких умінь у студентів вищих педагогічних закладів подаємо на рисунку 3.

Висновки. Отже, результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження довели, що формування дослідницьких умінь у студентів - майбутніх вихователів ДНЗ має здійснюватися в навчально-виховному процесі на основі застосування інноваційних підходів. Найповнішому формуванню дослідницьких умінь сприяють активні форми і методи організації навчання (семінари - практикуми, диспути, ділові ігри,

конференції, «круглі столи», екскурсії, пошукова самостійна та навчально-дослідницька робота.

До перспектив подальших розвідок дослідження окресленої проблеми вважаємо за доцільне віднести розроблення методичних рекомендацій для викладачів навчальних педагогічних закладів щодо формування дослідницьких умінь у майбутніх вихователів ДНЗ; упровадження в професійну підготовку студентів ОКР «бакалавр» спеціальності «Дошкільна освіта» спецкурсу «Основи формування дослідницьких умінь у вихователів ДНЗ».